

فلز کاری

تبر فلزی - لرستان ۱۰۰۰ قبل از میلاد

شواهد و مدارک باستانشناسی این نکته را تأیید می کند که شمال و مرکز ایران جزو قدیمی ترین مراکز صنایع فلز کاری جهان بوده است. آشکار است که بشر تنها در سرزمینی می توانست به سودمندی فلز پی ببرد که در آن فلزات و کانیه های آنها وجود داشته باشد. ایران از لحاظ طبیعی دارای ذخایر بزرگی از کانیه ها است. مردم تمدن های نخستین دره رودخانه های بزرگ مصر، بابل، هند و جیحون با تمام پیشرفتهایی که داشته اند نتوانستند اولین فلز کاران جهان باشند. حفاری های اخیر نشان داده است که فعالیتهای فلز کاری در تمدنهای کشورهای پیش گفته شده نسبتاً دیر شروع شده است.

رشته کوههایی که از توروس در ترکیه تا کرانه های جنوبی دریای مازندران کشیده می شود سرشار از انواع کانیه ها و سوخت بود و دانش فلز کاری از آنجا به مراکز دیگر در آسیا، آفریقا و اروپا گسترش یافت.

در شمال ایران یک رشته معادن مس از قفقاز تا پامیر کشیده شده است. ابن حوقل، جغرافی دان عرب از معادن مس کان صبی زاوه، سبزوار و فخر داود نزدیک مشهد و بخارا در ماوراءالنهر صحبت می کند. معادن مس کاشان، انارک، اصفهان و بخارا برای خلفای اسلامی مقارن قرن نهم مسیحی بسیار با اهمیت بود، زیرا از این معادن هر ساله بیش از ۱۰۰۰۰ دینار خراج حاصل می گردید.

می توانیم چنین تصور کنیم که صنعتگران قدیم برای به دست آوردن مس انواع سنگهای فلزی را آزمایش کرده اند و بدین ترتیب تصادفاً آلیاژهای مس را تولید کرده اند. در نیمه دوم هزاره سوم پیش از مسیح استعمال فلز رو به افزایش گذاشت. از گورستان شوش، تپه حصار، تپه گیان و تپه گئوی ابزار مفرغی و زینت آلات مفرغی و نقره ای

زیاد به دست می آید. گذار از عصر سنگ به مس بسیار تدریجی بود ولی در ایران عصر مفرغ در ۲۰۰۰ سال پیش از مسیح بخوبی پیشرفت کرده بود.

بطوری که از روایات آشوریان برمی آید ایران در هزاره اول پیش از مسیح محل تهیه فلزات مختلف بود. استعمال روز افزون آهن در هزاره اول در بنیاد اقتصادی جامعه اثر بسیاری داشت.

اگر درباره مفرغهای لرستان، که در نواحی کوهستانهای باختری ایران است، مختصری گفتگو نشود، شرحی که ما در بالا درباره مفرغ و آهن ایران داده ایم، کامل نخواهد شد. تقریباً از سال ۱۹۳۰ به بعد تعداد زیادی اشیاء فلزی زیبا در بازار عتیقه فروشان جهان ارائه می شد که توسط خاک برداران غیر مجاز قاچاق گورستانهای قدیمی پیدا شده بود، این عده توجه کرده بودند که مقبره هایی که دور و بر آنها به دقت با سنگ مفروش شده دارای زیور آلات و هدایایی است که با مردگان روزگاران کهن، که تا کنون تمدن آنها ناشناخته مانده است، دفن شده اند. طرح و هنرهای دستی که روی این اشیاء بکار رفته چنان زیبا و دل انگیز و عالیست که کارشناسان را به شگفتی آورده است. پاره ای از این اشیاء دارای حروف آشوری است که تاریخ و ساختشان را کاملاً مشخص می کند. چند تا از آنها متعلق به سده دوازدهم و دهم پیش از مسیح است، اما اکثراً به سده های هشتم و هفتم پیش از مسیح تعلق دارند. در فرهنگ مادی جهان باستان به ندرت می توان قطعاتی مانند مفرغهای لرستان دارای طرح و ترکیبی چنین پیچیده و پیشرفته یافت. نفوذ زیاد تمدن آشوریه، هیتیها، حورانیها و حتی سکاها را می توان در این اشیاء دید؛ ولی شکل و چهره بسیاری از طرحهای تپه سیلک نیز در آنها به خوبی نمایان است. هنرمندان و صنعتگران لرستان در مفرغ ریزی استادی تام یافته و همچنین فن آهن کاری را هم آغاز کرده بودند. گویا بسیاری از اشیاء مفرغی به شیوه ریخته گری دقیق با قالبگیری مومی ریخته شده است. این اشیاء از لحاظ نمایاندن جزئیات کار، شکل و زیبایی چنان هستند که تنها با شیوه ریخته گری بالا می توان آنها را تهیه کرد.

از مادها که در سده هفتم پیش از مسیح در شمال ایران به پادشاهی رسیده اند کارهای فلزی خیلی کمی به یادگار مانده است، گر چه پاره ای از اشیاء فلزی که اخیراً از آذربایجان بدست آمده، ظاهراً بازگو کننده این معناست که نفوذ سکاها به تدریج کاسته شده و سبک مادها در این دوره جایگزین آن شده است. هنگامی که بین سالهای ۵۵۹ و ۵۳۰ پیش از مسیح، کوروش کبیر سلطنت ماد و پارس را یکی کرد، نخستین شاهنشاهی بزرگ را بوجود آورد. این شاهنشاهی در زمان داریوش اول به اوج خود رسید. در آن هنگام مرحله نومی از هنرهای صنعتی پدید آمد و مواد خام

از همه گوشه های کشور می رسید و نیز صنعتگران سایر کشورها به سوی کاخهای شوش و تخت جمشید سرازیر شدند. این پیشرفت تازه در لوحه یادبودی که بعنوان " فرمان بنیاد شوش " تهیه شده است به خوبی دیده می شود، این لوحه در مورد فلزات حاکی است که: زر از ساردیس و بلخ آورده شده و در اینجا ساخته شده است ... و سیم و مس از مصر ... زرگرانی که روی طلا کار می کردند مادها و مصریها بودند.

پس از سقوط شاهنشاهی هخامنشی در حمله اسکندر، جانشینان اسکندر مقدونی، سلوکیها، از اتحادی که در جهان متمدن آن روز تحت سلطه تمدن یونان بوجود آمده بود، ثروتمند شدند. آنها راه های تجاری میان هندوچین و مدیترانه را در اختیار گرفتند. ایران آهن و مس و قلع و سرب را از معادن دولتی صادر می کرد و فولاد هند که از طریق ایران فرستاده می شد، برای بازرگانان ایرانی متضمن سود هنگفتی بود. در مدت پادشاهی پارتها (۲۵۰ پیش از مسیح تا ۲۲۴ پیش از مسیح) روم در تجارت فلزات عامل اقتصادی مهمی به شمار می رفت که تمام تولید ایران را به اضافه کالاهای عبوری از هند به خود اختصاص می داد. سکه های نقره پارتها باید مقادیر بسیار زیادی ضرب شده باشد. هنگامی که نویسنده پیش از جنگ جهانی دوم در ایران می زیست، سکه های چهار درهمی پارتی در مناطق دورافتاده به عنوان پول بکار برده می شد؛ آن هم فقط از لحاظ مقدار نقره ای بود که در آن وجود داشت. دودمان ساسانی پس از پارتها روی کار آمدند (۲۲۴ - ۶۵۶ میلادی) تمدن و هنر و صنایع دستی هخامنشی را زنده کردند. فراورده های فلزی ساسانیان در روزهای تیره و تاریک اروپا به ویژه از طریق بیزانس به آن قاره وارد شد و به گونه ای که روش فنی ما را تحت نفوذ قرار داد. آنچه را که ما امروز هنر اسلامی می نامیم در اصل بر پایه سنت و مهارت و استادی صنعتگران ساسانی است.

دوره اسلامی

در آغاز سده نهم میلادی اکثر ایرانیان مسلمان شده بودند. اسلام نیروی الهام بخش جدیدی شد. نفوذ ایرانیان در صنعت و هنر با عناصر بیزانسی در بغداد به هم آمیخت و در سراسر قلمرو اسلام گسترش یافت؛ و از یک طرف از خاورمیانه تا اسپانیا و از سوی دیگر در آسیا تا مرزهای چین و هند کشیده شد. در عوض هنر ایرانی از سبکها و روشهای کشورهای دیگری که در آن نفوذ کرده بود توانگر و برخوردار گردید و حامیان درجه اول صنایع و هنر، حکمرانان و سلاطین بودند.